

UOT 82.91

ABDULLA BƏY ASININ DİNİ ŞEİRLƏRİ

CABAROVA MƏDİNƏ AĞAKƏRİM qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, müəllim

cabarova.84@mail.ru

Açar sözlər: Qarabağ ədəbi mühiti, Asi, XIX əsrin II yarısı, din, şeir.

Asi yaradıcılığı ilə maraqlanan, onun şeirlərini oxuyan hər bir şəxs şairin islam dininə, onun qayda və qanunlarına, peyğəmbərlər, mələklər haqqında “Qurani–Kərim”də qeyd olunmuş ayələrə nə qədər yaxından bələd olduğunu əminliklə söyləyə bilər. Şair yazdığı bütün dini şeirlərində, mərsiyə və növhələrində islam şiə məzhəbinin nümayəndəsi kimi çıxış etmişdir.

İmam Əli, onun ailə üzvləri, davamçıları, iştirak etdiyi döyüşlər və s. haqqında ətraflı məlumata sahib olan Abdulla bəy Asi dini şeirlərinin əksəriyyətində onun tərifinə böyük yer vermiş, onu “həqiqət elminin xəzinəsinin açarı”, “ərəblərin əmiri”, “cahanın seçilmişsi” və sairə epitetlərlə adlandırmışdır:

Ərəblərin əmiri, zülfüqarın sahibi,

Əzəmətli şir kimi Düldülə minib.

Həqiqət elminin xəzinəsinin açarı idi,

Bəşikdə əjdahanı öldürən şah idi. [1, s.188]

İslam tarixindən məlumdur ki, İmam Əli (ə) Məhəmməd peyğəmbərdən (s.ə.v) sonra İslam hökumətini idarə edəcək ən səlahiyyətli şəxs, xilafət taxtına ən layiqli iddiaçı idi. İslam aləmində peyğəmbərdən sonra öz hünəri, möminliyi, şəriət hüququna dərinədən bələd olması, hökumət idarəçiliyindəki bacarığı, Allah yolunda cihad etmək kimi gözəl xüsusiyyətləri ilə İmam Əliyə (ə) çatan ikinci bir şəxs olmamışdır. Məhz bu üstünlüklərinə görə də o, dəfələrlə Allah və peyğəmbər tərəfindən müsəlmanların gələcək rəhbəri təyin olunmuşdur. Bunu Abdulla bəy də öz dini şeirlərində xüsusi vurğulamış, Həzrət Əliyə (ə) olan heyranlığını bu cür ifadə etmişdir:

Peyğəmbərin əcəl vaxtı çatanda,

Onun xələfi vilayətin səhlığına yetişər.

Məhəmməddən sonra xəlifə Əlidir,

Ondan başqa xəlifə olmamış və yoxdur.

Sevimli Allahın sirri idi Əli,

Cəbrayıl ustad Əli idi. [1, s.188]

Yuxarıdakı misralarda şair vəhy mələyi Cəbrayılın adını çəkməklə Əli ilə bağlı bir məqama toxunur. Mənbələrdən məlum olduğu kimi vəhy mələyi Cəbrayıl ilk dəfə Hira mağarasına gəlib Məhəmmədin (s.ə.v) Allahtaala tərəfindən peyğəmbərliyə seçilməsi xəbərini çatdıranda, Həzrəti Əli (ə) onun yanında idi.

Ədəbiyyatımızda dini mövzuya müraciət XVI əsrin əvvəllərində Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığında da özünü büruzə vermişdir. Şairin bu mövzuda yazdığı iki tərcümə əsəri bizə məlumdur: “Hədisi-ərbəin” və “Həqiqətüs-süəda”. Bunlardan birincisi XV əsr fars-tacik şairi Əbdürrəhman Caminin nəzmə çəkdiyi qırx hədis, digəri isə İran yazıçısı Hüseyn Vaiz Kaşifinin “Rövzətüş-şühəda” əsərinin sərbəst tərcüməsidir [2, s.278-279].

Füzulidən sonra Abbasqulu ağa Bakıxanov 1820-ci ildə təmamilə dini səciyyə daşıyan “Riyazül-qüds” (“Müqəddəslik bağçası”) adlı əsərini yazmışdır. Əsərdə şair Məhəmməd

peyğəmbəri (s), qızı Fatiməni, xəlifə Əlini mədh etmiş, Kərbəla çöllərində xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilmiş İmam Hüseyn və onun ailə üzvləri, tərəfdaşlarının başına gələn faciəni təsvir etməyə çalışmışdır [3].

XIX əsrdə İslamı kökündən laxladan, onu daxildən parçalayan sünni-şiə problemi hələ də öz aktuallığını saxlayırdı. Təbii ki, bu mühitdə böyüyən, tərbiyə alan insanlar da bu qarşıdurmaya biganə qala bilməzdi. Abdulla bəy Asi də Şuşa mühitində böyüyüb tərbiyə almış, uşaqlıqdan Şuşada hər il Aşura günü ilə əlaqədar keçirilən mərasimlərin, bu zaman müxtəlif dini dünyagörüşü olan insanların qarşıdurmasının, hətta bu toqquşmalar zamanı tökülən qanların canlı şahidi olmuş, təbii ki, bütün sadalananlar onun dini düşüncə və dünyagörüşünə təsirsiz ötüşməmişdi:

*Mirabi-kövsərin oğlu çəkib fəqan,
Qürbi-Fəratda ləbtəşnə verdi can,
Adətədi dəhrdə başın kəsən zaman,
Mərdüm su göstərər qurbanə, Kərbəla. [1, s.110]*

Abdulla bəy Asi də Kərbəla hadisələrində qətlə yetirilmiş İmam Hüseyn (ə), onun ailəsi, silahdaşları, zülm qarşısında məğlub olmuş haqq tərəfdarları üçün acı göz yaşı tökür, mərsiyə və növhələrində bu qanlı hadisələri ürək ağrısı ilə təsvir edir:

*Əntə məmnu min əl-mai-Fərat Hüseyna, Hüseyn,
Əntə məzlum fil-cəsarət Hüseyna, Hüseyn.*

*Şövqilə ümmətə qurban Hüseyna, Hüseyn,
Bulaşan qanına qəltan Hüseyna, Hüseyn. [1, s.113-114]*

Asi növhələrində ən çox adı çəkilən, lənətlənən şəxslərdən biri də Şimrdir. Şair İmam Hüseynin (ə) bu qatilinin adını böyük nifrətlə çəkməklə bərabər, məsum imama qarşı edilən bu cinayəti öz mərsiyə və növhələrində bir növ tarixiləşdirmişdir:

*Şimri-zilcövşən batırdı kakilin al qanına,
Vermədi bir qətrə su öldürdü aştan Əkbəri. [1, s.114]*

*Kəsdi ol Şimri-bədərkan Hüseyna, Hüseyn,
Zülmilə başını daldan, Hüseyna, Hüseyn. [1, s.116]*

Əvvəllər həzrət Əlinin (ə) tərəfdarı olmuş Şimr, hətta Siffeyn savaşında Həzrətin tərəfində vuruşmuşdur. Sonralar Müaviyyənin tərəfinə keçmiş bu satqın Yezid tərəfindən İbn Ziyadın yanına göndərilərək İmam Hüseyn (ə) əleyhinə təbliğat aparmış, onunla amansız davranmağa İbn Ziyadı təhrik etmişdir. Aşura günündə Şimr Yezid qoşununun sol cinahına sərkərdə kimi başçılıq etmiş, tarixdə ən böyük cinayəti isə İmam Hüseynin (ə) başını diridiri kəsərək bədənindən ayırması olmuşdur.

Asi mərsiyə və növhələrində İmam Hüseynin (ə) ölümündən sonra bacısı Zeynəbin faciəsini - onun əsir qismində dövələrin belində, naməhrəm kişilərin müşayiəti ilə gah İbn Ziyadın sarayına, gah Yezidin hüzuruna gətirilməsini təsvir etmiş, bununla barışa bilməyən şair İslam dininin qatı düşməni olan Hüseyn (ə) qatillərini nifrət dolu misraları ilə "qılıncdan" keçirmişdir:

*Mən həman Zeynəbəm, ey sibti-Rəsuli-mədəni,
Sinəsi üstə anam Fatimə bəslərdi məni.
İndi zəncir vurub boynuma bu Şimri-dəni,
Əntə məmnu min əl-mai-Fərat Hüseyna, Hüseyn. [1, s.115]*

Zeynəbin öz dilindən verilən bu misralarla şair onun timsalında faciəvi şəkildə qardaş itkisi ilə üzləşən bacıların ah-naləsini, fəryadını təsvir etməyə çalışmışdır:

*Buyur Abbasi-ələmdarə, Hüseyna, Hüseyn,
Çəkdilər Zeynəbi bazarə, Hüseyna, Hüseyn.*

Yaraşır mı o vəfadarə, Hüseyna, Hüseyin,

Şimrə Zeynəb gedə yalvarə, Hüseyna, Hüseyin. [1, s.114]

Abdulla bəy təkcə dini şeirlərində deyil, ümumiyyətlə bütün yaradıcılığında “Qurani-Kərim”lə bağlı qissələrdən bəhrələnmiş, əsərlərində İslamın müqəddəs kitabında adı qeyd olunmuş qəhrəmanlardan dönə-dönə danışmışdır. Şairin yaradıcılığında Həzrəti Məhəmmədə qədərki peyğəmbərlərdən söhbət açılmış, onlarla bağlı hər hansı bir hadisə və ya rəvayətə işarə edilmişdir. Şair və yazıçıların müqəddəs kitaba bu cür sıx müraciətinin səbəblərini açıqlayan Mahirə Quliyeva yazır: “Orta çağlarda tarixçilər, katiblər, xətiblər, yazıçı və şairlər Quranın təkcə məna və məfhumlarından deyil, hətta bədii üslubi xüsusiyyətlərindən və bəlağət sistemindən faydalanmışlar. Onlar öz yazdıqlarının etibar dərəcəsini artırmaq üçün Tanrı kəlamına söykənmişlər” [4, s.138]. Asi əsərlərində Adəm, Yəqub, İsa, Musa, İsmayıl Yusif peyğəmbər, vəhy mələyi Cəbrayıl haqqında “Quran” qissələrindən yerli-yerində istifadə olunmuşdur:

Vermişəm könlümü ol daneyi-xalə, ey gül,

Talibəm Adəmə, aldatdı onu bir danə. [1, s.85]

Bu misralarda şair Adəm peyğəmbərin Cənnətdən qovulmasına işarə etmişdir. Bunu o “Qurani-Kərim”in “Bəqərə” (35-ci ayə), “Əraf” (19-cu ayə), “Taha” (120-121-ci ayələr) surələrinə istinadən yazmışdır. Müqəddəs kitabda yazılır: “Beləliklə, Şeytan ona vəsvəsə edərək dedi: “(Allahın bütün bu xəbərdarlığından sonra) Şeytan ona (Adəmə) vəsvəsə edib pıçıldayıb) belə dedi: “Ey Adəm! Sənə (meyvəsindən yeyəcəyin təqdirdə heç vaxt ölməyəcəyin və həmişə Cənnətdə yaşayacağın) əbədiyyət ağacını və köhnəlib xarab olmayacaq (fənaya uğramayacaq) bir mülkü göstərimmi?” (“Taha” surəsi, 120-ci ayə).

Abdulla bəy “Quran”da adı çəkilən peyğəmbərlərdən İsanın ismini də dəfələrlə çəkmiş, bəzi misralarda isə peyğəmbəri müqəddəs kitabda qeyd olunan ikinci adı – “Məsih” ilə tanıtmışdır:

Mürdə cismin ləli-nabından bulur daim həyat,

Ey hədisin möcüzi-nitqi-Məsihatək ləziz. [1, s.80]

“Qurani-Kərim”də deyilir: “(Məryəm onun özü ilə danışın, deyə) ona (uşağa) işarə etdi. Onlar: “Beşikdə olan uşaqla necə danışaq?” dedilər”. (“Məryəm” surəsi, 29-cu ayə), “(Allahdan bir möcüzə olaraq körpə dilə gəlib) dedi: “Mən, həqiqətən, Allahın quluyam. O mənə kitab (İncil) verdi, özümü də peyğəmbər etdi” (“Məryəm” surəsi, 30-cu ayə). Asi yuxarıdakı misralarda “mücüzi-nitqi - Məsiha” ifadəsi ilə beşikdə dil açan peyğəmbərin möcüzəvi nitqinə işarə etmiş, bu fikri Məryəm surəsinə istinadən yazmışdır.

Asi şeirlərində ən çox adı çəkilən peyğəmbərlərdən biri də Yusif peyğəmbərdir. Şair Yusif peyğəmbərin həyatındakı bir çox məqamları şeirində işıqlandırmış, kiçik misralarda xırda işarələrlə də olsa gah Yusifin kölə kimi satılmağından, gah Züleyxanın ona vurğunluğundan, gah da paxıl, qaraqəlbli qardaşları tərəfindən dərin bir quyuda həbs edilməsindən danışmışdır:

Çahi-zənəxdə könlüm arar genə hüsnün,

Yusif həvası ilə dutub üns çahilən. [1, s.70]

Nəçidir Yusifi-Misri sənə həmta olsun,

Bir qulamındı, çəkiblər onu bazarə, Qara. [1, s.75]

Sənəmlər həmdəmdir, gəlsə Yusif surətim nagah,

Necə pünhan edim ol bütləri, aya, Züleyxa tək. [1, s.79]

Yusif peyğəmbər ilə əlaqəli məqamlar “Qurani-Kərim”in “Yusif” surəsinin 9, 10, 15, 20, 21-ci ayələrində öz əksini tapmışdır: “Bir başqası (Rubil və ya Şəmun) belə dedi: “Yusif öldürməyin, onu bir quyunun dibinə atın. Əgər belə etsəniz, yol keçənlərdən biri onu götürər”. (“Yusif surəsi”, 10-cu ayə).

İslam dininə, onun müqəddəs kitabı olan “Qurani-Kərim”ə yaxından bələd olan şair şeirlərində Musa peyğəmbərdən, onun yaratdığı möcüzələrdən, İbrahim peyğəmbərin Allaha olan sonsuz məhəbbətinin sübutu kimi oğlu İsmayılı qurban kəsməyə hazır olmasından, vəhy mələyi Cəbrayılba bağlı Quran qissələrindən yerli-yerində istifadə etmişdir:

*Qəddinin fikri iki gözdən edib xunabi-qəm cari,
Şikaf etmiş bu dəryanı əsa hökmilə Musa tək.* [1, s.78]

*Zülfdə dillə ruy ara girdi səba, ayağ qoyar,
Pərdeyi-liməallah, cürəti-Cəbrayılba bax.* [1, s.82]

*Rəbbi- Minayi-məhəbbətsən, aya, İsmayıl,
Asiyi-zarı qəbul eyləgilən qurbanə.* [1, s.85]

Adı çəkilən peyğəmbərlər və mələklər haqqında “Quran”ın “Bəqərə” (“İnək”), “Əraf” (“Sədd”), “Yunus” (“Yunis”), “Səffat” (“Səf-səf duranlar”), “Nəhl” (“Bal arısı”), “Qədr” (“Qədr gecəsi”) surələrində məlumat verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Kərimov R. Abdulla bəy Asinin həyatı və yaradıcılığı. Bakı: Nurlan, 2009, 210+83 s.
2. Səfərli Ə, Yusifov X. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1982, 385 s.
3. Nağısoylu M. Abbasqulu Ağa Bakıxanovun “Riyazül-qüds” əsəri. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 172 s.
4. Quliyeva M. Quran bələğəti və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Nafta Press, 2008, 268 s.
5. “Qurani- Kərim” (tərcümə edən: Z.Bünyadov, V.Məmmədəliyev), Bakı: 2005

РЕЗЮМЕ

РЕЛИГИОЗНЫЕ СТИХИ АБДУЛЛА БЕКА АСИ

Джабаровва М.А

Ключевые слова: *литературная среда Карабаха, Аси, вторая половина 19 века, религия, поэзия*

Абдулла бек Аси один из талантливейших поэтов, которого вырастило литературное течение Карабаха. Он родился и получил образование в городе Шуша. Лишившийся в раннем детстве отца, поэт вырос под покровительством дедушки Касум бек Закира. В получении образования, воспитания и в формировании Аси как поэта, дедушка Касум бек сыграл большую роль. К сожалению, молодому поэту в юном возрасте расстался с жизнью, тем самым сильно огорчил своих современников. В этой статье исследованы религиозные стихотворения Аси.

SUMMARY

ABDULLA BEY ASIS RELIGIOUS POEMS

Cabarova M.A

Key words: *literary environment of Karabagh, Asi, 2nd part of 19th century, religion, poem*

Abdulla Bey Asi is one of the most talented poets who was raised by the literary movement of Karabakh. He was born and educated in the town of Shusha. Having lost his father in early childhood, the poet grew up under the patronage of his grandfather Kasum Bek Zakir. Grandfather Kasum Bek played a big role in getting education, upbringing and forming Asi as a poet. Unfortunately, the young poet lost his life at a young age, thereby greatly upsetting his contemporaries. This article examines Asi's religious poems.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	23.01.2020
	Son variant	03.03.2020